

Tartalom

LXIX. évfolyam, 1. szám / 2015. január

PÓLIK JÓZSEF	Légy; Zombi; Dugulás; Csődör; Macska; Fátyol; Senki-házi	3
KISS LÁSZLÓ	Angyali Anna	8
PETŐCZ ANDRÁS	Az árnyékok követői; Pantitész, spártai harcos szavai hajnalban, ütközet előtt	17
GÖMÖRI GYÖRGY	Nem lesz simeoni pillanat; Figyelmeztetés	20
TURI TÍMEA	A biológiai óra; A házassági évforduló; A zárójelentés ..	21
DEBRECENI BOGLÁRKA	Körvasútsor	23
HAKAN BIÇAKCI	A véletlen műve (Fordította: <i>Biacsi Mónika</i>)	26
PIGNITZKY GELLÉRT	korhatárra való tekintettel; ARTalmatlan; felüljáró alatt	30
JAGOS ISTVÁN RÓBERT	Már megint szemet adtál nekem; csontritkulás	32
CSILLAG TAMÁS	Utóirat II.; Én már semmitől sem félek	33
SIRBIK ATTILA	Jenki (regényrészlet)	34
HORVÁTH PÉTER	Neoplanta (Kis morfondír – Végel László regénye kapcsán)	38
SINKOVICZ LÁSZLÓ	Visszatérés (Magánbeszélgetés <i>Szilasi Lászlóval</i>)	46
KATONA ESZTER	A költő New Yorkban (Gondolatok García Lorca posztumusz kötetének újrakiadása kapcsán)	59
IAN GIBSON	García Lorca és a homoszexuális világ (<i>Katona Eszter fordítása</i>)	73
KOVÁCS KRISZTINA	„Szegény szentek”, kiátkozott apostolok (Pier Paolo Pasolini: Korom vallása)	84

SÍPOS HÉDI	„Az orosz filozófia Puskinja” (Farkas Zoltán: Vlagyimir Szolovjov) 92
<i>mérlegen</i>	
GOROVE ESZTER	Kivonulás és visszatérés (Szilasi László: A harmadik híd) 98
FÖRKÖLI GÁBOR	Szépség és blöff (Bognár Péter: Bulvár) 102
GAJDÓ ÁGNES	Különleges kalandozás – Fedezzük fel újra Jókai, Mikszáth és Krúdy világát (Fábri Anna: Mi ez a valósághoz képest? Kérdések és válaszok Jókai, Mikszáth és Krúdy olvasása közben) 108
BALÁZS PÉTER	Valóság nagybátyánk visszatér (Bereményi Géza: Vadnai Bébi) 111
PAPP MÁTÉ	Téged tanulni (Pion István: Atlasz bírja) 115
XANTUS BORÓKA	„Ami 2 mondatnál hosszabb, az hazugság.”(?) (Simon Márton: Polaroidok) 118
ZELEI DÁVID	Megkövülve, tutaj nélkül. A Mau-Tempo-ház esete a huszadik századdal (José Saramago: Alentejo – Egy évszázad regénye) 120
ILLUSZTRÁCIÓK	Válogatás a <i>Matéria Művészeti Társaság</i> kiállításának anyagából (REÖK, Szeged) a címlapon (Aknay János: Festőanyag), a 7., 37., 58., 107., 110., 117., 124. oldalon, a belső és a hátsó borítón (Bukta Imre: Karácsonyra várva).

IAN GIBSON

García Lorca és a homoszexuális világ

New York, Kuba

*Első lépések a nagyvárosban*¹

„Depressziósnak és mélabúsnak érzem magam. Hiányzik a szülőföldem és a kis szalonod, ahol minden nap megfordulok”, írja Lorca a hajóút alatt Carlos Morla Lynchnek. „Nem tudom, miért indultam el; naponta százszor is megkérdem magamtól. A kis hajókabin tükrében nézem az arcom, de nem ismerek magamra. Mintha egy másik Federico lennék.”² Depressziója és mélabúja, mint tudjuk, leginkább Emilio Aladrén miatt volt. Luis Rosales úgy vélte, hogy amikor Lorca az Egyesült Államokba utazott, a költő az öngyilkosság szélén állt. Lehetséges.³

Másrészt azonban, megérkezése napjától Lorcát barátok, rajongók és az őt megismerni vágyók hada vette körül. Egyáltalán nem volt hiánya tehát társaságban. Beköltözött a Columbia Egyetemre, ahova hétszáz spanyol hallgató járt, neve sokuk számára ismerős volt, vagy ha nem is, hamar megismerték. A tanárok között ott volt Ángel del Río, akivel az évtized elején még Madridban ismerkedett meg, valamint Federico de Onís is. Mindketten nagyon figyelmesek voltak a granadaival. Kis idő múlva a zenész és népdalokban jártas Lorcát nagy tisztelettel vették körbe és nem sokkal később a költő elfogadta a felkérést, hogy az Amerikák Intézetének (*Instituto de las Américas*) kórusát vezényelje. Amikor csak lehetősége nyílt rá – és ez sokszor megesett – zongorázott, gitározott, énekelt, történeteket mesélt és mindig sikert aratott a társaságban. Az újságíró Mildred Adams, aki korábban még Granadában látogatta meg, összejöveleteket rendezett a tiszteletére, hogy befolyásos embereknek

¹ Részlet Ian Gibson: *Lorca y el mundo gay* (Barcelona: Planeta, 2009.) c. könyvének III. fejezetéből (199–211.) Az ír származású, angol-spanyol kettős állampolgárságú hispanista, Ian Gibson Federico García Lorca életrajzának és munkásságának elismert kutatója. Számos monográfiája, tanulmánya jelent meg a spanyol költő-drámaíróról, közülük a 2009-es *Lorca y el mundo gay* című könyv volt az első, mely Lorca műveinek átfogó, homoerotikus olvasatának összefoglalására vállalkozott. Azóta egyre gyakrabban találkozhatunk hasonló perspektívájú elemzésekkel (Luis Antonio de Villena: *Lecturas homoeróticas de García Lorca*; in:

http://cvc.cervantes.es/literatura/lorca_america/lorca_lecturas.htm. Az írás azért is érdekes, mert szerzője a Gibson könyvből itt közölt részlet fordításában is feltűnik.), azonban a mostani fragmentum-fordításnak több indokát is említhetjük. Egyrészt Gibson könyve III. fejezetének részlete a tanulmányban tárgyalta, Lorca New York-i korszakának érdekes momentumait tárja fel sok irodalmár és közéleti személyiség alakjának felidézésével. Másrészt az *Eden-tó kettős költeményének* általam a költői hang kereséseként aposztrofált olvasata Gibson interpretációjában igen érdekes homoerotikus értelmezést kap. Ez utóbbi aspektus, úgy gondolom, mindenképp színesíti a '70-es években megrekedni látszó hazai Lorca-recepciót.

² Federico García Lorca: *Epistolario completo*; szerk.: Andrew A. Anderson és Christopher Maurer, Madrid: Cátedra, 1997. 613–614. (A továbbiakban EC rövidítéssel.)

³ Beszélgetés Don Luis Rosalesszel, Madrid, 1985. május 25.

mutassa be a költőt. Az apjától kapott havi apanázs, habár nem volt túl nagy, mégis elegendő volt ahhoz, hogy viszonylagos jólétben éljen. Ennek ellenére depressziós volt, nagyon hiányzott neki Aladrén és szenvedett amiatt, hogy homoszexuális férfiként nem élhetett teljes életet. Ő volt azonban a *Cigányrománcok* költője és egy rendkívüli képességekkel megáldott művész. „Egy elkényeztetett gyerek”, ahogy barátja Gabriel García Maroto, a *Versek könyvének* kiadója nevezte, s akivel szintén találkozott New Yorkban.⁴ Családjának írt levelében arról ír, hogy milyen előnye van, hogy „híres és ismert ember kezd lenni”, mivel „minden ajtó megnyílik előtte”.⁵

A költő új és gazdagító barátságai közül ki kell emelni Ángel Florest, a Hispán-Amerikai Szövetség (*Alianza Hispano Americana*) kiadásában megjelenő *Alhambra* folyóirat főszerkesztőjét. A szövetség feladata volt az Egyesült Államok és a spanyolajkú országok közti kulturális kapcsolatok előmozdítása. A Lorcánál két évvel fiatalabb, T. S. Eliotot fordító Flores (akkoriban ültette át spanyolra a *Puszták országát*) az *Alhambra* augusztusi számában közölte Lorca két románcának angol fordítását öt fénykép kíséretében. Az egyik fotón Lorca a Granada tartománybeli lanjaróni gyógyfürdőben látható, míg a többi a Dalíval töltött cadaqués-i pillanatokat örökíti meg. Az egyiken Lorca halottnak tetteti magát a festő háza előtti strandon. A tény, hogy a költő magával vitte ezeket a fényképeket New Yorkba már önmagában is kétségtelenül életrajzi jelentőséggel bír, s az még inkább, hogy azokat publikálni is engedte. Mind azt bizonyítja, hogy még mindig mennyit jelentett számára a festő, valamint hogy büszke volt arra a barátságra.

LORCA HALOTTNAK TETTETI MAGÁT, CADAQUÉS, 1925.
(A fénykép Ana María Dalí tulajdona
és a New York-i *Alhambra* folyóiratban jelent meg, 1929.)

Az *Alhambra* említett száma egy Lorcáról szóló, festői részletekkel teli cikket is tartalmazott, mely segít megérteni Lorcát New Yorki-i tartózkodásának kezdetén:

A Columbia Egyetem diákjai, a *Furnard Hall* néger liftkezelője és a telefonközpontos már mindannyian jól ismerik Federico García Lorca mély meghajlásait, furcsa járásmódját, szökdéléseit, túlzásait és rokonszenvét. Mert a *Cigányrománcok* költője természetesen nem tud más nyelven írni, vagy kifejezni magát, mint az andalúz spanyol. Pillanatnyilag csak dalai zenéjével, nevetésével és hadaró beszédmódjával képes

⁴ EC, 632.

⁵ Uo. 615.

megértetni magát meglepett és mohó észak-amerikai barátai előtt. Olyan, mint egy koravén kisgyerek, akit bolond tündérek dédelgettek.⁶

Egy koraérett gyermek, akit bolond tündérek dédelgettek. Bámulatos mondat! Ám a cikk szerzője, Daniel Solana semmit nem tudhatott arról a folyamatról, mely Lorcában belül zajlott. Még családjának írt leveleiben sem számolt be erről a költő, inkább a New York-i valóságot *csodaként* tünteti fel, és arról ír, hogy milyen remekül érzi magát. Augusztus második hetében datált egyik ilyen üzenetében beszámol a tőzsdén, „a világ pénzének csillogással teli előadásán” tett látogatásáról. Lehetetlen kifejezni „a pénz gyötrő és dionüszoszi istenítésében a liftek, a rohanás, a kiabálások és a hangok végtelen örvényét.” Ezzel szemben „az Egyetemre visszatérve, mintha egy másik országba kerülnék. Minden nyugalmas.”⁷ – írja.

Hart Crane és New York homoszexuális világa

Nem tudni, pontosan mikor, de valószínűleg Lorca New Yorkba érkezése után nem sokkal, Ángel Flores bemutatta neki Brooklynban a költő Hart Crane-t. A szintén homoszexuális poeta nehezen élte meg saját másságát és akkoriban dolgozott *A híd* című hosszú (és soha be nem fejezett) költeményén. Azon az estén a granadainál egy évvel fiatalabb Crane egyik híres összejövetelét rendezte, s amikor Flores és Lorca megérkezett, részeg matrózok vették körül a költőt. Crane-t rendkívül érdekelte minden, ami spanyol, azonban a nyelvet nem beszélte. Flores szerint a két költő tört franciául kommunikált. Kíváncsian vette észre, hogy mindketten érdeklődtek a matrózok iránt, majd diszkrétan visszavonult. Távozóban Flores még viszszenézett és látta, amint Crane az egyik, Lorca pedig a másik csoport közepén állt.⁸

Flores értékes visszaemlékezését megerősíti A. L. Rowse angol író, aki a *Homosexuals in History* című könyvében felidézi az észak-amerikai költő rendezte estélyeket, ahol sosem hiányzott az alkohol és mindig voltak „rendelkezésre álló” katonák és tengerészek.⁹

Mint sok más homoszexuálist – óhatatlanul meg kell említeni úgy a *Querelle de Brest* Genetjét, mint Jean Cocteau – Lorcát is elvarázsoolták a tengerészek, akik gyakran fel is tűnnek New York-i verseiben és rajzaiban, a szexszel és az alkohollal összekapcsolódva. Egyik ilyen rajzán egy meglehetősen erős mellszórzettel ábrázolt férfi tűnik fel, akinek a térdén egy övé-nél megragadott, jóképű és feminin vonású fiatal matróz ül. A mögöttük lévő balkonról egy nő kiabál tiltakozva és a karjaival integetve. Nehéz nem emlékezni a *Dalok* kötet *Hímringyó dala* című versére, ahol „Immár reszket a botrány / csíkosan, mint a zebrák háta.”¹⁰ Mario

⁶ B. Bussell Thompson és J. K. Walsh: „Un encuentro de Lorca y Hart Crane en Nueva York”, in: *Ínsula*, Madrid, 479. szám (1986. október), 1.; D. Solana: „Federico García Lorca”, in: *Alhambra*, New York, I, 3. szám (1929. augusztus), 24.

⁷ EC, 637–638.

⁸ B. Bussell Thompson és J. K. Walsh: „Un encuentro...”, op. cit. 1.; M. Adams: *García Lorca: Playwright and Poet*, New York: George Braziller, 1977. 122.

⁹ A. L. Rowse: *Homosexuals in History. A Study of Ambivalence in Society, Literature and the Arts*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1977, 313–316. Spanyol nyelvű kiadása: *Homosexuales en la historia: estudio de la ambivalencia en la sociedad, la literatura y las artes*, Barcelona: Planeta, 1981.

¹⁰ Federico García Lorca: *Obras completas*, Miguel García-Posada kiadása, Barcelona: Galaxia Gutenberg/Círculo de Lectores, I. kötet, 1996. 382. (A továbbiakban OC rövidítéssel.) Magyarul lásd: Eörsi István fordítása a Lorca-Összesben (*Federico García Lorca összes művei*, I. kötet, Budapest: Magyar Helikon, 1967. 273.

Hernández sem kérdőjelezi meg: „A New York-i alkotásokon belül azért egyedi ez a kép, mert néhány tréfás részlete, valamint a szereplők mitizálása ellenére a homoszexuális párt kivételes és direkt módon ábrázolja.”¹¹

LORCA NEW YORK-I KORSZAKA ALATT KÉSZÜLT, CÍM NÉLKÜLI RAJZ
A kép egyértelmű homoszexuális tartalma szinte magyarázatot sem kíván.
Érdemes megfigyelni az erkélyről tiltakozva integető, felháborodott nőt,
valamint az alkoholra való utalást.

Ángel Sahuquillo szerint *A költő New Yorkban* kötet központi motívumai a szexuális gátlásokat oldó alkohol, a tengerészek és az „a költői én, mely összehasonlítva magát korábbi én-jével, szinte alig ismer magára”.¹² Sahuquillo az 1929. december 29-i datálású *Tájkép hányó tömeggel* (*Alkony Coney Islandon*) című költeményre utal, amelyben a „kövér némbér” „visszakézbből pofozza a halálba a polipokat”. A kövér nő, a „hold ellensége” uralta lidérces környezetben a költői én egy szokatlan vallomást tesz:

A tekintetem az enyém volt, de már nem az enyém,
már meztelenül reszket az alkoholban,
már hihetetlen hajókat búcsúztat
a mólók kőkörcsinjeinél.
Védem magam hajnal-nem-járta hullámokból
eredő tekintetemmel,
én, karja-szegett költő, elmerülve

¹¹ F. García Lorca: *Manuscritos neoyorquinos. Poeta en Nueva York y otras hojas y poemas*, Madrid: Tabapress/Fundación Federico García Lorca, 1990, 47.

¹² Ángel Sahuquillo: *Federico García Lorca y la cultura de la homosexualidad masculina. Lorca, Dalí, Cernuda, Gil-Albert, Pardos y la voz silenciada del amor homosexual*, Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil Albert, 1991, 125. (A továbbiakban Sahuquillo.)

a hányó tömegben,
és nem ülök már soha többé szilaj lóra
és nem vágtatok át halántékom sűrű moháján.¹³

Sahuquillo véleménye szerint a költemény kifejezi, hogy az alkohol felébresztett az énben „valamit, vagy láttat vele valami olyat, amitől reszketni kezd”. Majd így folytatja: „Tekintete már nem az övé, már nem ugyanaz, amit régen ismert és ellenőrzés alatt tartott. A mostani tekintete megszabadult a ráerőszakolt álarcoktól, az álcázástól és a maszkoktól. Egy meztelen tekintet, mely meztelenségnek feltételezhetően erotikus és egzisztenciális dimenziói vannak. Egy »hajnal-nem-járta hullámokból eredő« tekintet, vagyis a költő száműzött és titkolt helyeiről származó pillantás.”¹⁴

Rendkívül találónak gondolom ezt a megjegyzést. Lorca szeretett inni, szüksége volt olykor-olykor egy kortyra, sőt, amikor sok minden nyomta a vállát, túlzásba is esett. Nem meglepő tehát, hogy New Yorkban, távol Spanyolországtól, szomorúan, habár eltökélten, hogy szabadon fog élni, az ivásba menekül. Azon sem kell csodálkozni, hogy az alkohol hatásának köszönhetően olyan tapasztalatokat szerez Lorca, melyek fényében megkérdőjelezi korábbi előítéleteit.

Nem tudjuk, vajon Lorca és Crane találkoztak-e még. Két évvel később az észak amerikai öngyilkos lett, Kubából hazatérve, belevetette magát a tengerbe.

Jóllehet Crane házában Lorca kapcsolatba lépett a testi szerelemre kész katonákkal és tengerészekkel, a tökéletesen *gay* közeget Harlemben, „a világ legnagyobb néger városában”¹⁵ találta meg.

A már Spanyolországban felolvasott, New Yorkról szól előadásában Lorca megemlíti a *Small's Paradise*-t, a kerület akkori egyik leghíresebb *dance hall*-ját, melynek „táncoló tömege fekete, nedves és csomós volt, mint egy doboz halikra”. A költő már előkészítette a hallgatóságát arra, hogy megidézzé azt a helyet, elmagyarázva, hogy Harlemben „a legbujább megnyilvánulásoknak is olyan ártatlan a hangjuk, hogy a szemlélődő zavarba és vallásos áhítatba esik”. Rögtön példát is említett: a *Small's Paradise*-ben látott „egy láthatatlan tűzeső alatt rángatózóva vonagló, meztelen táncosnőt. De amikor mindenki őrjöngve azt hitte már, hogy a nőt megbabonázta a ritmus, én elkaptam egy pillanatot. Abban a pillanatban a szeméből a tartózkodás, a távolságtartás áradt, és bizonyos volt, hogy abban a pillanatban már nem is volt jelen az őt csodáló amerikaiakból és külföldiekéből álló közönség előtt. Az egész Harlem olyan volt, mint ő.”¹⁶

A költő azt már nem említi, hogy a *Small's Paradise* a leszbikusok és homoszexuálisok legfelkapottabb helye volt New Yorkban. Hasonló lokálok voltak még a közelben a *Hobby Horse*, a *Tillie's Kitchen* és a *Hamilton Lodge*. Ez utóbbiban transzvesztiták adtak műsort és George Chauncey szerint a *Hamilton Lodge*-ban „a két nem közötti különbséget csak sejteni lehetett”.¹⁷

¹³ A Gibson által közölt vers forrása: OC, I. kötet, 528.; a fordításé: *Federico García Lorca összes...*, op. cit., I. kötet, 387–388. (Orbán Ottó fordítása.)

¹⁴ Sahuquillo, 125.

¹⁵ OC, III. kötet, 166. A fordítás: *Federico García Lorca összes...*, op. cit., II. kötet, 809. (András László fordítása.)

¹⁶ Uo. 166–167. A magyar fordítás az előadásnak csak bizonyos részleteit közli. András László fordításának (*Federico García Lorca összes...*, op. cit., II. kötet, 809.) ezen részeit átvettem, a többi saját fordítás.

¹⁷ George Chauncey, őt idézi: C. Jerez Farrán: *Un Lorca desconocido. Análisis de un teatro «irrepresentable»*, Madrid: Biblioteca Nueva, 2004. 152–153. és 12. jegyzet.

Lorca egy Rafael Martínez Nadalnak írt, soha nem publikált levelében részletesen leírja a harlemi homoszexuális környezetet. 1982-ben Nadal megmutatta a levelet Luis Antonio de Villena írónak, s az ő visszaemlékezéseinek köszönhetően ismerhetjük az írást. Villena egy 1995-ben megjelent cikkben írta le, hogy a levélben a költő „*élénken, minden szemérem nélkül egy kis néger orgiáról*” számolt be. Villena így folytatja: „*A levél kiadatlan (és attól tartok az is marad).* A «Federico» aláírás után ez állt: «*Ha elolvastad, tépd szét.*» A címzett ötven évvel később sem tette meg.”¹⁸

Ha 1982-ben, ötven évvel azután, hogy Lorca levelét megkapta, Nadal nem tartotta be a levél megsemmisítésének parancsát, vajon megtette-e ezt később. Nem tudjuk. Mindenesetre figyelemreméltó az utasítás. Egyértelmű, hogy Lorca nem szerette volna, hogy az orgiát pikáns részletekkel leíró levél idegen kézbe kerüljön, hisz az nagyon kellemetlen lett volna rá nézve.

Lorca valóban bizalmas levelei közül csak nagyon kevés ismert. Martínez Nadal és mások diszkréciója miatt is Luis Antonio de Villena visszaemlékezése tehát felbecsülhetetlenül értékes.

Lorca hamar megértette, hogy a négerek lesznek New York-i tartózkodásának főhősei. El lehet képzelni, hogy az 1929. augusztus 5-i datálású *Óda Harlem királyához* milyen örömmel töltötte el Lorcát, hisz megmutatta, hogy a művészetében már annyira vágyott megújulás, éppen valósággá válik. A néger fejedelem invenciója minden bizonnyal egy zseniális megérzés volt, a mitikus és reményvesztett, „*portás-ruha rabja*”, az ezeréves Afrikájából kiszakított, s az Új Világba áthurcolt és a fehér ember szolgálatába kényszerített rabszolga faj szimbóluma.¹⁹

„*Jellegzetesen észak amerikai versek, szinte mindegyikben a néger motívummal*”, írja szüleinek a költő három nappal később. Hozzáteszi még, hogy a „*New Yorkról szóló könyvében*” fognak majd megjelenni.²⁰ Vagyis a nagyvárosba érkezése után hat héttel Lorcának már megvolt a témája és a nagyszabású terve.

A költő hamar felfedezte a négereket és kifejezte csodálatát irántuk. A spontaneitásukon, az energiájukon, a zenéjükön és a fesztelen szexualitásukon túl az „*ősi lendületű*”²¹ és a „*megvesztegethetetlen lelki háttérű*”²² négerek a románcok cigányainak szimbolizmusát viszik majd tovább, de egy sokkal szélesebb kontextusban. Ez alkalommal Dalí és Buñuel már nem vádolhatták a költőt lokalizmussal.

A családjának küldött levelekből viszont jól kiolvasható, hogy akkoriban mennyire érdekeldött Lorca a színház iránt. A New York-i színházat „*csodálatosnak*” tartotta és remélte, hogy nagy hasznára lesz majd a saját „*dolgaiban*”.²³

¹⁸ L. A. de Villena: „Correspondencia. Hombres públicos, cartas privadas”, in: *El Mundo*, Madrid, 1995. január 14.; A szerző beszélgetése Luis Antonio de Villenával Madridban, 1997. augusztus 28-án.

¹⁹ OC, I. kötet 518–522. A fordítás: *Federico García Lorca összes...*, op. cit., I. kötet, 377. (Molnár Imre fordítása.)

²⁰ EC, 631.

²¹ OC, I. kötet, 526.

²² OC, III. kötet, 167.

²³ EC, 636.

Eden Mills ama bánatos bűvármadara

1929 augusztusának közepe táján, amikor New Yorkban „*écijai meleg*”²⁴ volt, Lorca („*a Madrid-Cádiz távolságban lévő*”²⁵) Vermont-ba utazott vonaton. Az Eden-tó partján Philip Cummingszal, a madridi *Residencia de Estudiantes*beli fiatal barátjával és annak családjával töltött el tíz napot.

Cummings tudta, hogy Federico súlyos válságon megy keresztül. Ottléte alatt Lorca egy magánjellegű papírokat tartalmazó csomagot bízott barátjára és arra kérte, hogy biztos helyen őrizze meg. Philip később el is feledkezett az esetről. 1961-ben találta meg és nyitotta ki a csomagot, melyben egy ötvenhárom oldalas önéletrajzi kézirat volt. Cummings Daniel Eisenbergnek elmesélte, hogy „*egy keserű és kemény vádirat volt azokkal szemben, akik megpróbáltak végezni vele és a költészetével, illetve megakadályozni azt, hogy híressé váljon. Kissé zavaros formában támadta azokat, akikbe ő bizalmat fektetett anélkül, hogy azok megérdemelték volna*”.²⁶

Az egyetlen név, amit Philip elmondása szerint felismert a Lorcákat vádolók közül, Salvador Dalí volt. A kézirat végén egy üzenet állt, mely többé-kevésbé a következőket tartalmazta: „*Felipe, ha tíz éven belül nem kérem vissza tőled ezeket a lapokat, és ha valami történik velem, az Istenért kérek, légy oly jó, hogy elégeted őket*.” Az elhunyt költőhöz lojális Cummings megtette, amit a költő kért tőle, és másnap elégette a kéziratot, ám döntését később mélyen megbánta.²⁷

A dokumentum eltűnése szomorú. Cummings magyarázata azonban alátámasztja, hogy Lorca az Egyesült Államokba érkezésekor elárulva érezte magát, és véleménye szerint ebben Dalí volt az egyik vádlott.

Cummings 1986-ban mesélte, hogy Lorca számos levelet írt Eden Mills-i tartózkodása alatt.²⁸ Ennek ellenére, csak egy hosszú levelét, egy rövid, családjának írt levelezőlapját, egy kifejezetten nővéréhez szóló feljegyzését és egy Ángel del Ríónak – akit az elkövetkezőkben meg is látogatott – szánt sürgős üzenetét ismerjük. A családjának írt levélben arról ír szeretteinek, hogy a hely ősi környezete a petróleumlámpa fényeivel a granadai mezőségben lévő daimuzi birtokukon töltött gyerekkorát idézte fel, és hogy a tóban „*egyetlen béka sem brekeg*”.²⁹ Ángel del Ríónak arról írt, hogy jóllehet Philip családja nagyon rokonszenves és „*kellemesen elbűvölő*”, ő mégis elvágódott. Folyton esett, s a táj ugyan szép volt, de „*végtelenül szomorú*”. Az erdők és a tó is „*nehezen elviselhető, költői elkeseredés állapotába*” merítették, fuldokolt „*az égető emlékeket felidéző ködben és nyugalomban*”. Írással töltötte a napjait és mire leszállt az éj, teljesen kimerült. Ráadásul Eden Mills-ben nem volt alkohol és majd meghalt a konyakért, mely tudta, hogy spanyol barátja nyaralójában vár rá.³⁰

²⁴ OC, III. kötet, 170. (Écija egy Sevilla közelében fekvő városka.)

²⁵ EC, 640.

²⁶ Philip Cummings levele Daniel Eisenbergnek (1974. október 21.), mely megjelent: D. Eisenberg: *Poeta en Nueva York: historias y problemas de un texto de Lorca*, Barcelona–Caracas–México: Ariel, 1976, 181., 155. jegyzet.

²⁷ Uo.

²⁸ Beszélgetés Don Philip Cummingszal, Woodstock, Vermont, 1986. április 4.

²⁹ EC, 642.

³⁰ Uo. 642–643.

Sok évvel később, a hispanista Daniel Eisberggel beszélgetve Cummings minden szégyenkezés nélkül megemlítette, hogy a költő rövid ott tartózkodása alatt orális szexuális kapcsolatba került Lorcával. Ki tudja.³¹

Lorca legalább három nagyon bensőséges verset írt Eden Mills-ben: (a dátum nélküli) *Az Eden-tó kettős poémája*, az *Eleven ég* (augusztus 24.) és a *Föld és hold* (augusztus 28.) című verseket. A három közül az első a legvilágosabban fejezi ki Lorca fájdalmas lelkiállapotát. A már említett New York-i tanulmányában, melyet visszatérve Spanyolországba sokszor felolvasott, így magyarázza a vers születését: „*Lementem a tóhoz és a víz csendje, és a kakukk... stb., stb. miatt nem tudtam sehol sem ülni maradni, mert minden helyzetben egy római litográfiának éreztem magam az alábbi felirattal: «Federico hagyta elkalandozni a gondolatait.» De végül Garcilaso egy csodás sora ragadott ki ebből a képlekeny konokságból. Garcilaso egy verssora: »Nyájunk legel, és lágyan fú a szél.« És így született meg az Eden Mills-tó kettős költeménye.*”³²

Az idézetet Garcilaso II. Eklogájából (1146. sor) vette Lorca, abból a részből, amikor Nemoroso épp a végére ér elbeszélésének. A pásztor elmeséli Saliciónak, hogy az öreg és bölcs Severo hogyan gyógyította ki szerelmi bánatából. Csupa fül barátja az eset minden apró részletét hallani akarja, hiszen hátha az ő bajára is gyógyír lehet a történet. A pillanat és a helyszín is kedvező:

*Nyájunk legel, és lágyan fú a szél,
dalol-zenél szerelmes Filoména,
panasz-sóhaja méla, s zörg a lomb:
a szilfán a galamb egyre burukkol,
virág, megannyi bóköl a mezőkön,
pettyek a zöldön, mind más színbe pompáz,
a tiszta forrás halkan szól, fecsegve,
édes csevejre minket invitál.*³³

Az előadásban Lorca nem tér ki arra, hogy vajon magával vitte-e Eden Mills-be Garcilaso versét, vagy Cummings példányát olvasta, esetleg a jól ismert vers emléke váratlanul, „*tudat-talan agyi tevékenységként*” (ahogy mestere, Rubén Darío mondaná) tört fel memóriájából. Bárhogy is történt, az irodalmi forrás és a *Kettős költemény* közötti kapcsolat kétségtelen: mindkettő a boldogtalan szerelemről és az abból való gyógyulásról szól, mindkettőben megjelenik a *locus amoenus*, habár Eden Mills esetében a *kellemesség* nem zárja ki – ahogy Lorca Ángel del Ríónak mondta – a szomorúságot.

A most következő rövid magyarázatomban az *Eden-tó kettős költeményének* 1930-as, keletkezési dátumához legközelebbi verziójára (később lesznek módosítások) hivatkozok, úgy, ahogy Eutimio Martín gondozásában kiadott *A költő New Yorkban* kötet tartalmazza.³⁴

³¹ Daniel Eisenberg leve Ángel Sahuquillónak, melyet idéz: Sahuquillo, 127–128.

³² OC, III. kötet, 171.

³³ Az eredeti Garcilaso részlet: Garcilaso de la Vega: *Poesía castellana completa*, Madrid: Cátedra, 1990. 98. Imreh András fordítása.

³⁴ 1930-ban Kubában Lorca átadta a géppel írt és kézzel javított eredetit Juan Marinellónak, hogy a *Revista de Avancé*-ben megjelenjen, ahol azonban végül nem közölték. Később, már Spanyolországban újra átnézte a verset azzal a szándékkal, hogy *A költő New Yorkban* kötetbe illessze. 1965-ben Marinello facsimile kiadásban adta közre az 1930-as gépelt szöveget Lorca kézzel írt javításaival együtt.

Miért minősíti Lorca *kettős*nek a versét? Látna a szerelem *régi hangjára* való hivatkozások halmozását, logikusnak tűnik a következtetés, mely szerint a kifejezés az itt és most megtapasztalt szorongás és a valós, vagy képzelt boldogság közötti különbség visszaadására szolgál. Ez utóbbi annak a régi aranykornak az emléke, amikor még nem ébredt mássága tudatára, amikor még nem ismerte az érzéki gyötrelmet. Úgy tűnik, a vers első sorai ezt deklarálják:

*Régi hangom
a sűrű, keserű nyirkot nem ismerte.
Sejtem: követ már nyaldosva a lábam
zúzódozó vizes páfrány-ligetbe.*

*Jaj, a szerelem régi hangja,
jaj, hangja az igazságnak,
jaj, nyitott oldalam hangja,
mikor ajkam nyílt rózsát repegetve,
s a ló rideg fogazatát a fű még nem ismerte!*

*Ó, régi hang, mely mindenkinek megvolt,
csak hogy mindenki elfelejtett
a múltó óra vállán, egy utolsó kijelentésben,
mások tükreiben, a búcsúbéli célba lövésben!*³⁵

Az *Eden-tó kettős* poémájában eltűnt a távolság a költői én és a Federico García Lorca-net viselő, pontosan beazonosított, hús-vér polgár között. Egy nagyon személyes fájdalomról van szó, melyet a sűrű, páfrányban, gombában és mohában gazdag, emberi nyomtól szinte érintetlen, párás erdőkkel körülvett mély vizű tó nem, hogy enyhített volna, hanem sokkal inkább elmélyített.³⁶ Lorca biztos nem hagyta figyelmen kívül a hely nevének iróniáját, mint ahogy Derek Harris is utal rá, hisz ez az *Éden* egyáltalán nem Paradicsom volt a számára.³⁷ Amikor 1986-ban Philip Cummings volt olyan kedves és elvitt [ti. Gibsont] a tóhoz, elmesélte, hogy Lorca esténként a búvármadár (arról a madárról van szó, melyet az ornitológiában nem éppen jártas Lorca a New Yorkról szóló előadásában, mint láttuk, kakukknak nevezett) rejtélyes sírását hallotta.

A mű egy későbbi változatában a költő már kihagyta az *én* és a saját neve közötti egyértelmű azonosságot, feltételezhetően túlzott önéletrajzi jellege miatt. A változtatás figyelemre méltó:

*Sírni akarok nevemet mondogatva
e tónál, rózsá, gyermek és jegénye-fenyőfa,*

³⁵ F. García Lorca: *Poeta en Nueva York. Tierra y luna*, Eutimio Martín kiadása, Barcelona: Ariel, 1981. 202–203. Mivel a magyar fordítás alapjául a vers egy későbbi kiadása szolgált, a magyar változatban az első két strófa fordítása található meg Nagy László tolmácsolásában. (*Federico García Lorca összes... op. cit.*, I. kötet, 400. Az itt közölt harmadik versszak Imreh András fordítása.

³⁶ EC, 639.

³⁷ D. Harris: Federico García Lorca. *Poeta en Nueva York*, London: Grant & Cutler Ltd./Tamesis Books Ltd., 1978, 29.

*kimondani vér-ember-igazságom,
megölni bennem a tréfát, a szó sejtetését örökre.*³⁸

Az igazi Federico García Lorca *rózsának, gyermeknek és fenyőnek* nevezi magát, és az érdeklődő olvasóra bízta a szavak szimbolizmusának a megfejtését. Az olvasó a költői jelenlétet tovább kutathatja a kötet más verseiben, de keresgélhet szótárakban, vagy más szaktekintélyek (például Freud) írásaiban is. Ángel Sahuquillo szerint a *rózsa* utalhat itt a férfi-tréfalkozás tárgyaként megjelenő, egyfajta női érzékenységre. A *gyermek* a gyerekkort jellemző közömbös érzelmi állapotra csatolhat vissza, amikor még normális – és a társadalom által is elfogadott – az azonos neműek iránti vonzalom. A *fenyő* – mely az Eden-tó partját népesítette be – konnotációja pedig hasonlít a *Dalok* kötet *Idill* című versében használt jelentéshez:

*Azt akartad, mindig azt akartad,
hogymondjam el titkát a tavasznak.*

*Úgy hajlok én a titokra,
mint a jegenye-fenyőfa,*

*melynek ezer ujjacskája
maga ezer útját járja...*³⁹

„Az utak ilyen jellegű bősége ellentétben áll Isten szándékával”, fűzi hozzá az említett kutató. Olyan ösvényekről van itt szó, melyre a keresztény házasság hivatott elvezetni, de melyre önmagában Lorca nem vágyott. A költő a New York-i ciklus egy másik versében, a *Kís végtelek költeményben* világosan kifejezi lemondását [...]:

*Aki eltéveszti az utat,
az elérkezik a hóhoz,
és aki elérkezik a hóhoz,
az húsz évszázadon át legelheti a temetők fűvét.*

*Aki eltéveszti az utat,
az elérkezik a nőhöz...*⁴⁰

„Az út jelentése felcserélődött”, összegzi Sahuquillo, ki tudja, talán tudattalan humorral.⁴¹

Az *Eden-tó kettős poémája* egy maradandó seb fájó megállapítása, őszinte tiltakozás az egyéni szabadságért, és a megszenvedett igazságtalanság ellen. A vers a New York-i versekben máshol is megtalálható rejtélyes Istenre tett utalással zárul:

³⁸ OC, I. kötet, 538. Nagy László fordításában (*Federico García Lorca összes... op. cit., I. kötet, 401.*) nem jelenik meg a *rózsa-gyermek-fenyő* hármasa, ezért az itt közölt változat második sora saját fordítás, hogy a gibsoni utalás értelmezhető legyen.

³⁹ Uo. 401–402. Fordításban: *Federico García Lorca összes... op. cit., I. kötet, 302.* (Tellér Gyula fordítása.)

⁴⁰ Uo. 578–579. Magyar fordításban: *Federico García Lorca összes... op. cit., I. kötet, 438.* (András László fordítása)

⁴¹ Sahuquillo, 251–252.

*Nem, én nem kérdezek, én sóvárgok,
szabadult hangom, immár szolgálj kezemnek.
Spanyolfal-tumultusban a büntetés holdja
s a behamuzott órák aktomnak árnyába vesznek.*

*Itt állok egyedül, fiacskámmal, a hanggal,
és várakozom, tarajos kis ember,
nem arra, hogy elpiruljak, nem az első hálószoza-örömré –
vértalléromra, amit szintén elvettetek.*

*Így beszéltem,
így, mikor Szaturnusz megállította a vonatokat,
s a ködben az Álom és Halál keresett engem.
Keresett engem,
ott, ahol apród-patácskás tehenek bögnek,
s ott, hol haragvó egyensúlyok közt lebeg a testem.⁴²*

Mivel magyarázható Szaturnusz ilyen váratlan feltűnése? A rejtélyes képnek számos és különböző értelmezése létezik. Goyát jól ismerők számára, és Lorca ilyen volt, a név automatikusan a Pradóban őrzött, híres és rémisztő festményt, a *Szaturnusz felfalja fiát* idézi fel, melyen Uránusz fia, vér festette szájjal és kidülledt szemekkel jelenik meg, amint épp megöli legifjabb gyermekét. Szaturnusz – vagyis a görögöknél Kronosz – az idő (valamint a mezőgazdaság) istene volt és szokása szerint, attól való félelmében, hogy utódjai kisemmizik őt, felfalta gyermekeit. Kegyetlensége azonban nem merült ki az ismételt gyermekgyilkosságokban, hanem, mint tudjuk, saját apját is kasztrálta, a tengerbe dobva heréit. Ez utóbbiak habójából született meg Afrodité. Ha egy ilyen kegyetlen istenség, mint Szaturnusz állítja meg Lorcánál a vonatot, bizonyára nem altruista szándékkal teszi, hanem azért, hogy elkövessen egy brutális tettet, vagy részt vegyen benne. És valójában ez történik meg a vers utolsó három sorában, ahol a halál (*la muerte*), a köd (*la bruma*) és az álom (*el sueño*) keresik az ént, hogy elpusztítsák.

A legkisebb kétségünk sem maradhat afelől, hogy ez a *kettős költemény* Lorca az Eden-tó partján Cumminsszal töltött tartózkodása alatti, valódi lelkiállapotát tükrözi. Elképzelhetjük, hogy milyen megkönnyebbülést érezhetett a költő, amikor 1929. augusztus 29-én Philip apja Burlingtonba vitte és feltette arra a New York-i vonatra, mely Ángel del Río otthonába, az áhított konyakkortyok házába vitte Lorcát.⁴³

KATONA ESZTER fordítása

⁴² F. García Lorca: *Poeta en Nueva York*, op. cit. 202-203. Az első és a harmadik szakasz Nagy László fordítása (*Federico García Lorca összes...*, op. cit., I. kötet, 401.). A második strófa Imreh András fordítása.

⁴³ D. Eisenberg: „A Chronology of Lorca's Visit to New York and Cuba”, in: *Kentucky Romance Quarterly*, XXIV, 1975. 237-238.